

Пришляк В. З.,

Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів

ПЕРЕРИВАННЯ АКТУ КОМУНІКАЦІЇ ТА ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МОВЦІВ

У цій статті розглянуто акт взаєморозуміння у процесі мовленнєвої діяльності, її ефективність, визначається комунікативна інтенція як іллокутивна мета акту; як результат, основними типами взаєморозуміння виявлені консенсус та компроміс. Досліджено діалогічну природу мовної побудови акту взаєморозуміння як завершальної фази дискурсу, зафіксовані експліцитні та імпліцитні лексико-семантичні, морфологічні та синтаксичні засоби об'єктивації взаєморозуміння в німецькій мові.

Ключові слова: макромовленнєвий акт, взаєморозуміння, лінгвальні та екстралінгвальні фактори, принцип кооперації, комунікативна компетенція, контекст спілкування, мовленнєва ситуація, стратегія ввічливості та аргументації.

В этой статье рассмотрено акт взаимопонимания в процессе речевой деятельности, ее эффективность, определяется коммуникативная интенция как иллокутивная цель акта; как результат, основными типами взаимопонимания определены консенсус и компромисс. Исследовано диалогическую природу языковой структуры акта взаимопонимания как окончательной фазы дискурса, зафиксированы эксплицитные и имплицитные лексико-семантические, морфологические и синтаксические средства объективации взаимопонимания в немецком языке.

Ключевые слова: макроязыковой акт, взаимопонимание, лингвальные и экстралингвальные факторы, принцип кооперации, коммуникативная компетенция, контекст общения, языковая ситуация, стратегия вежливости и аргументации.

This article examines the understanding act in the process of speech activity, its efficacy, defined as illocutionary communicative intention, consensus and compromise were found as an understanding result. The article investigates dialogic nature of language understanding as an act of constructing the final phase of discourse; explicit and implicit lexical-semantic, morphological and syntactic means of understanding objectification in German are recorded.

Keywords: macrospeech act, understanding, lingual and extralinguistic factors, the principle of cooperation, communicative competence, context, communication, speech situation, the strategy of politeness and argumentation.

Новітній ракурс осмислення мовних явищ є діючим інструментом для вирішення численних проблем, серед яких значне місце посідає метакомунікація. У зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці питання метакомунікації викликає зацікавлення з боку учених комунікативно-функціональних студій (А. Вежбицька, Г. Г. Почепцов, Т. Д. Чхетіані, W. Böttcher, J. Laver,

R. Meyer-Hermann, P. Watzlawick). Вже впродовж декількох десятиліть метакомунікація перебуває у центрі уваги прагмалінгвістики, але й досі її остання фаза не була об'єктом комплексного дискурсивного аналізу.

Будь-який вид мовного спілкування завершується таким елементом мовного етикету як прощання. Форми прощання, як і форми вітання, можуть бути вербальними ('До побачення', 'Усього доброго (найкращого)' тощо) і невербальними, пов'язаними з доповненням сказаних слів легким укланом, жестом руки та ін. Взаєморозуміння мовців є дуже важливим у спілкуванні. Найчастіше до складу акту взаєморозуміння входять експресиви (78% прикладів), в основі яких лежать: а) позитивна оцінка дій адресата – мовленнєві акти подяки, компліменту, схвалення; б) негативна оцінка своїх дій – вибачення; в) вираження комунікантами своїх внутрішніх емоцій – радості, співчуття, побажання, занепокоєння, прихильності і т. д. Експресивами вважаються і висловлення прощання у ролі показників взаєморозуміння. Крім того, взаєморозуміння реалізується у мовленні за допомогою комісивів (20% прикладів), які виражають установку на виконання майбутньої дії (згода, обіцянка), та директивів (34%), що спонукають до певної дії (пропонування, запрошення, дозвіл, порада, нагадування, прохання) чи, навпаки, застерігають від певної дії (пересторога, попередження). Асертиви у структурі акту взаєморозуміння (14%) представлені твердженнями та коментарями, завдання яких полягає у наведенні деякої інформації на підтвердження сказаного. Переважно вони використовуються мовцем як пояснення до згоди. Найбільшу частотність у ХХ ст. отримують прощання-вигуки і побажання.

Виявлено, що важливу роль при вираженні взаєморозуміння виконують стверджувальні комунікативи, модальні слова прислівникового походження та модальні слова-дієприкметники II. Прагматичні кліше визначаються як фіксовані мовні реакції на стандартні ситуації соціального спілкування. Суть цих зворотів полягає не в дослівному значенні їх лексичних складників, а в прагматичній функції у комунікації. Кліше є частиною когнітивної репрезентації ситуацій у свідомості членів відповідної мовної спільноти. За допомогою прагматичних кліше в структурі макромовленнєвого акту взаєморозуміння реалізуються висловлення подяки, вибачення, прощання, похвали, згоди: *Vielen Dank!*, *Danke schön!*, *Verzeihen Sie bitte!*, *Entschuldigung!*, *Auf Wiedersehen!*, *Bis morgen!*, *Bravo!*, *Das stimmt, es tut mir leid, du hast recht, ohne Fragen, ohne Zweifel, kein Problem, ohne weiteres* і т. д. Їх правильне застосування співрозмовниками (згідно з комунікативно-прагматичними нормами німецької мови, а також відповідно до конкретних умов ситуації мовлення) розглядається як імпліцитне вираження взаєморозуміння: 'Gute Nacht, Mark'. 'Gute Nacht!' (I. Morgner) До висловлень-компонентів макромовленнєвого акту взаєморозуміння, особливо подяки, згоди, прощання, часто включа-

ються звертання, референтна функція яких полягає у позначенні адресата. Використання різних форм звертання детерміноване соціальними стосунками між учасниками спілкування.

У межах акту взаєморозуміння значну роль відіграють також словачення. У такій функції виступають: а) комунікативи *ja, okay, jawohl, einverstanden, abgemacht* для вираження згоди (‘Ja’, ‘Abgemacht’); б) модальні слова позитивної оцінної семантики, що виражають задоволення, захоплення, здивування – *gut, glücklicherweise, schön, wunderbar, wirklich*, та зі значенням згоди – *selbsterständlich, richtig, gern, natürlich, vielleicht* і т. д. (‘Vielleicht’, *sagte ich. ‘Gut sogar!’*); в) прагматичні кліше – *Danke!, Gute Nacht!, Bravo!* та інші. Часто вказані елементи виступають у поєднанні: *‘Ja, einverstanden’*.

Функціональними компонентами акту взаєморозуміння є невербальні одиниці, які поділяються на: а) цілеспрямовані інформативні кінеми, що сприймаються як акти комунікації і можуть замінювати словесне висловлення (*nicken; die Hand reichen, drücken; küssen, einen Kuss geben*); б) неінформативні кінеми, що використовуються мовцями несвідомо, виражаючи їхні почуття чи слугуючи уточненням, підсиленням мовних засобів (*ansehen; zeigen; aufstehen; aufspringen; den Arm nehmen; die Hand streicheln; auf die Schulter klopfen, schlagen*). При цьому висловлення з однаковою іллокутивною силою у складі акту взаєморозуміння можуть виражатися або супроводжуватися різними кінемами. Наприклад, компонентами мовленнєвого акту згоди виступають кивок головою, посмішка, потискання руки. І навпаки, одні й ті самі невербальні одиниці виражають різні актомовленнєві значення, тобто є багатозначними. Так, кивок головою відображає згоду, задоволення, прощання.

Щоб мовленнєва діяльність була успішною і завершилася взаєморозумінням, її учасники повинні виявляти готовність до комунікації, очікувати від неї певних результатів, мати уявлення про взаємостосунки зі співрозмовником та знання про можливості висловлення, дотримуватися правил спілкування. Оскільки між формою висловлення й особливостями процесу його сприймання людиною існує тісний зв’язок, комуніканти повинні враховувати психологічно зумовлені аспекти мовлення. Передусім це дотримання прийнятної тривалості та логічного порядку викладу інформації, забезпечення простоти та різноманітності граматичної побудови висловлення. Необхідно обмежити використання багатозначної лексики, яка є складними для когнітивної обробки інформації.

Стратегія ввічливості спрямована на уникнення конфліктних ситуацій і базується на ряді принципів мовного використання, основними з яких є виявлення уваги до людини, створення атмосфери групової ідентичності, прагнення до згоди й т. д. Корпус операторів ввічливості/прощання в німецькій мові складається з мовленнєвих, мовних і кінетичних

одиниць, серед яких для вираження взаєморозуміння є актуальними: шаблонні висловлення прощання, подяки, вибачення; непрямі мовленнєві акти; формальні звертання та мовні кліше; безособові та неозначено-особові речення; кон'юнктив II; подавання руки та поцілунок.

До факторів, що впливають на вибір аргументів та мовних засобів обґрунтування, належать: соціальний статус співрозмовників та їх міжособистісні взаємовідносини, інтенції, рівень комунікативної компетенції, емоційний стан мовців. Взаєморозуміння є основоположним компонентом мовленнєвої діяльності і свідчить про її успішність (ефективність). Основними типами взаєморозуміння є консенсус та компроміс.

Щоб спілкування було успішним і завершилося досягненням взаєморозуміння, співрозмовники повинні відзначитися готовністю до комунікації та не мати наміру спровокувати конфлікт. Певну роль у реалізації взаєморозуміння відіграють і мовленнєві стратегії, зокрема стратегії ввічливості та аргументації.

Література:

1. Behal-Thomsen H., Lundquist-Mog A., Mog P. : Typisch deutsch? Arbeitsbuch zu Aspekten deutscher Mentalität. Berlin, Langenscheidt, 1993.
2. Leech G. N. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 220 p.
3. Hansen M., Zuber B. : Zwischen den Kulturen. Strategien und Aktivitäten für landeskundliches Lehren und Lernen. Berlin, Langenscheidt 2000.
4. Wicke R. E. : Kontakte knüpfen. Fernstudieneinheit 9. München, Goethe-Institut, 1999.
5. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990. — 232 с.
6. Франклин Фолсом. Книга о языке. Homo sapiens – это Homo loquens. Человек разумный – это человек говорящий. – М. : Прогресс, 1997.